

გვარის გრამატიკული კატეგორიისათვის მეგრულ-ლაზურში

(ძირითადი დასკვნები)

ნატო ახალაია

1. შესავალი

ზმნის გვარის კატეგორიის საკითხი ქართველურ ენებში ერთ-ერთ გადაუჭრელ პრობლემად რჩება. მიუხედავად იმისა, რომ ბოლო წლებში ამ მიმართულებით ბევრი ღირებული ლინგვისტური ნაშრომი შეიქმნა, მრავალი კითხვა დღემდე პასუხგაუცემელია.

გვარის კატეგორია აქტუალურია ზოგადლინგვისტური თვალსაზრისითაც. იგი სხვადასხვა ენობრივ დონეზე განხილული როგორც ევროპულ, ისე ქართულ საენათმეცნიერო ლიტერატურაში. კერძოდ, გვარი წარმოჩენილია სემანტიკის, სინტაქსისა და მორფოლოგიის ურთიერთქმედების / ურთიერთშესაბამისობის მთლიანობაში (ემბიკი 1997; ჰალე, მარანცი 1993, ალექსიადი 2014, ალექსიადი, დორონი 2012). ლინგვისტების დიდი ნაწილი მიიჩნევს, რომ სინტაქსური სახეცვლილებები განისაზღვრება ზმნის გვარის მორფოლოგიით, ანუ აქტანტები ასრულებენ იმ როლებს, რომლებსაც ზმნით გამოხატული მოქმედება კარნახობს (ჰელიდგი 1967; ჩომსკი 1981; მარანცი 1984; ბეიკერი 1988; ჰალე, მარანცი 1993 და სხვ.). თუმცა ასევე გამოთქმულია საპირისპირო თვალსაზრისიც – მორფოლოგიური კატეგორიები სინტაქსურად არიან განსაზღვრული, ანუ გვარი არის სემანტიკური და სინტაქსური ურთიერთშესაბამისობის (დიათეზის) კოდირება ვერბალური (ზმნური) მორფოლოგიით (მელჩუკი, ხოლოდოვიჩი 1970; კულიკოვი 2011).

ქართულ საენათმეცნიერო ლიტერატურაში წარმოდგენილია ორივე განსხვავებული მიდგომა: 1. ზმნა-შემასმენელი არის ძირითადი კოორდინატი, რომელიც განსაზღვრავს აქტანტთა ურთიერთობას წინადადებაში (ჩიქობავა 1968:09); 2. „გვარებად დაყოფისათვის ამოსავალი, ჩვეულებრივ, წინადადების სემანტიკაა, რომელსაც ექვემდებარება ზმნის სემანტიკაც. წინადადება ქმნის ზმნას და ამიტომაც ზმნაში აბსტრაქტირებულია მთელი კონსტრუქცია“ (ჯორბენაძე 1975:17). „ზმნა სიტუაციის ამსახველი მეტყველების ნაწილია. სიტუაციას ქმნიან არსებითი სახელები ან მათი მონაცვლე ნაცვალსახელები – ესენი აქტანტებია“

– აღნიშნავს თედო უთურგაიძე (უთურგაიძე 2001:9,18); უახლეს კვლევებში ხაზგასმულია, რომ „ქართული ენის ზმნის მორფოლოგიურ ფორმაში უკუფენილია იმ წინადადების სინტაქსი, რომლის ბირთვისაც წარმოადგენს მოცემული ზმნა“ (თანდაშვილი 2017:7).

მთავარ სირთულეს ქმნის ის, რომ გვართან დაკავშირებული თვალსაზრისები განსხვავებულია და ტერმინებიც სხვადასხვაგვარი ინტერპრეტაციით არის წარმოდგენილი. კერძოდ, გვარი მიჩნეულია – ლექსიკურ-გრამატიკულ (ა. შანიძე), მორფოლოგიურ (არნ. ჩიქობავა), სინტაქსურ-მორფოლოგიურ (ბ. ჯორბენაძე) თუ სემანტიკურ (დ. მელიქიშვილი) კატეგორიად. ა. შანიძის ქართული ენის გრამატიკაში გვარის სამი სახეა გამოყოფილი: მოქმედებითი, ვნებითი (დინამიკური/სტატიკური ვნებითი) და საშუალი (საშუალომოქმედებითი/საშუალოვნებითი); ტრადიციული გრამატიკის მიხედვით, გარდაუვალი და გარდამავალი ზმნები მოიცავს სამივე გვარის ფორმას, ანუ ენაში რეალიზებულ ზმნათა ყველა ტიპს, ამიტომაც გვარი ზმნის ძირითად საკლასიფიკაციო ნიშნად არის მიჩნეული. ამავე დროს, არნ. ჩიქობავას თვალსაზრისით, მხოლოდ დინამიკურ ზმნებს – მოქმედებითსა და ვნებითს შეუძლია გვარის ჩვენება. მეცნიერი ე.წ. საშუალო ფორმებს უგვარო სტატიკურ ზმნათა კვალიფიკაციას ანიჭებს და გვარის სისტემაში არ განიხილავს; სისტემის მიღმა ტოვებს ე.წ. უნიშნო დინამიკურ ვნებითებსაც. ზოგადად, არნ. ჩიქობავა ზმნებს ყოფს სემანტიკური პრინციპის – დინამიკურობა-სტატიკურობის მიხედვით. ბ. ჯორბენაძე გვარის კატეგორიის შემადგენლობაში განიხილავს ე.წ. საშუალო გვარს, თუმცა მისი აღნიშვნით: „მოქმედებითი და ვნებითი გვარის ფორმებს „საშუალო გვარის“ ზმნა უპირისპირდება, როგორც სტატიკური ფორმა – დინამიკურს“ (ჯორბენაძე 1975:32).

ლინგვისტურ ქართველოლოგიაში, ე.წ. საშუალო გვარის სემანტიკურ თუ გრამატიკულ კვალიფიკაციასთან ერთად, ასევე აქტუალურია ვნებითში ფორმისა და ფუნქციის შეუთავსებლობის საკითხი. თავის დროზე აღნიშნული პრობლემის გადასაწყვეტად ა. შანიძემ **დეპონენსების** ცნება შემოიტანა, ხოლო ა. ჰარისმა აღწერითი ვნებითებისათვის, რომლებიც უფრო ადეკვატურად გამოხატავენ ვნებითობის ცნებას, შემოგვთავაზა ტერმინი – პასივი, ხოლო პასივის სინთეზური ფორმებისათვის, ტრადიციული გრამატიკის მიხედვით – ვნებითი (ჰარისი 1981).

2. კვლევის მიზანი და მეთოდოლოგია

ჩვენი კვლევის მთავარი მიზანი იყო დადგენა იმისა, თუ რომელ ენობრივ დონეზე გამოიხატება გვარის კატეგორია და მისი რამდენი ოპოზიციური ფორმის გამოყოფა არის შესაძლებელი მეგრულ-ლაზურში; ასევე გვარის სისტემა მოიცავს თუ არა ყველა რეალიზებულ ზმნურ ფორმას ზანურში.

კვლევისას ჩვენ გამოვიყენეთ დღემდე გამოცემული ლაზური და მეგრული ლექსიკონები (ჩამონათვალი ერთვის ნაშრომს), დიგიტალური რესურსები და ჩვენ მიერ ველზე მოპოვებული უახლესი ემპირიული მასალა.

კვლევა დაიყო რამდენიმე ეტაპად და წარიმართა სათანადო მეთოდოლოგიის გამოყენებით. ემპირიული მასალის მოსაპოვებლად გამოვიყენეთ **საველე ენათმეცნიერების** მეთოდები. ველზე მოპოვებული და ლექსიკონებიდან ამოწერილი ერთეულები **მორფოლოგიური ანალიზის მეთოდის** გამოყენებით დაიყო მორფემებად და განთავსდა **MS Exel**-ის ელცხრილში. სემანტიკური ზმნური ფორმები წარმოდგენილია აწმყოს მე-3 პირის ფორმით. ერთეულებში გამოყოფილია ძირი **R (Radix)** და ყველა მაწარმოებელი ელემენტი განლაგებულია მის გარშემო (სულ 10 000-ამდე ერთეული); ექსელის ბაზამ მოგვცა ზმნურ მონაცემთა რანჟირებისა და მორფემათა სისშირის (პროცენტულობის) დადგენის საშუალება. ჩატარდა **პირველადი სტატისტიკური ანალიზი**¹. რიგი სინქრონიული გრამატიკული ფაქტის ასახსნელად და ამოსავალი მორფემების დასადგენად მივმართეთ აპრობირებულ **ისტორიულ-შედარებითსა და შინაგანი რეკონსტრუქციის მეთოდებს**. აქვე უნდა აღინიშნოს, რომ ზანურში ზოგიერთი საკითხის ასხნა ძველი ქართულის, ქართული ენის აღმოსავლეთ მთისა და მესხურ-ჯავახური დიალექტების მონაცემთა გათვალისწინებით გახდა შესაძლებელი. ლაზურის ზმნურ ფორმათა ანალიზისას ასევე დაგვეჭირდა ძველი ბერძნული და თურქული ენობრივი მასალის მოშველიება, ხოლო გარდამავლობასა და ერგატიულობაზე მსჯელობისას ზოგიერთ კავკასიურ ენასთან შედარება, რისთვისაც გამოყენებული გვაქვს **შედარებითი და ტიპოლოგიური ანალიზის მეთოდები**.

---

¹მეგრულ-ლაზურის ზმნური ფუძეების მონაცემთა ბაზა და მისი ანალიზი წარდგენილი გვაქვს ფრანკფურტის გოეთეს უნივერსიტეტის ემპირიული ენათმეცნიერების ინსტიტუტში დოქტორანტის სემინარის ფარგლებში. დიდ მადლობას მოვასხსენებთ პროფ. ი. გიპერტსა და პროფ. მ. თანდაშვილს – სემინარის ორგანიზებისათვის და ჩემთვის, როგორც ახალგაზრდა მეცნიერისათვის, უანგაროდ გაწეული დახმარებისათვის.

გვარში წარმოდგენილი ელემენტების წარმოშობისა და ფუნქციის შესასწავლად ჩატარდა **მორფოლოგიური ანალიზი**. **მორფმათა დისტრიბუციის მეთოდით** აიხსნა მეგრულის ვნებით გვარში ორი **-უ-სა** და ასევე სხვა სუფიქსთა განსაზღვრული ადგილები. საბოლოოდ, ამგვარი სხვადასხვა მეთოდოლოგიით დამუშავებული მეგრულ-ლაზური სასრული რაოდენობის მასალა დახარისხდა საერთო **მორფოლოგიური და სინტაქსური** ნიშნების მიხედვით, შეუდარდა ქართული ენის სათანადო მონაცემებს და ამის შემდგომ გაკეთდა შესაბამისი ლოგიკური დასკვნები.

3. ენობრივი მასალის ანალიზი

3.1. ამოსავალი სტრუქტურისათვის

მეგრულ-ლაზურში ზმნის მორფოლოგია იწყება მარტივი პრედიკატული ნომინატიური კონსტრუქციის **R-უ-ნ** სტრუქტურით, რომელიც გამოსატავდა სხვადასხვა სემანტიკის (თვისება, უნარი, ჩვევა, მდგომარეობა) ლექსიკურად დაპირისპირებულ ფორმებს. რადგან მდგომარეობის გამომხატველი ნიმუშები დროში უცვლელი სემანტიკით ახლოს იდგნენ თვისებისა და უნარ-ჩვევის აღმნიშვნელ ზმნებთან, ამიტომაც მათ ერთი და იგივე მაწარმოებელი ნიშანი უნდა ჰქონოდა, მაგ.: **სუდე დგ-უ-ნ** „სახლი დგას“, **მეორა ჩხატ-უ-ნ** „მზე ბრწყინავს“, **კვინჩი ფუთხ-უ-ნ** „ჩიტი ფრთხის“, **ჯაზი სხაპ-უ-ნ** „ეშმაკი ხტის“... ამგვარი, **მოვლენის** გამომხატველი არქაული ნიმუშები (გაზიარებულია ავთ. არაბულის თვალსაზრისი ზმნურ ფუძეში **მოვლენის** პირველადობის შესახებ (არაბული 2001)) გამოსატავდნენ ზედროულობასა და **მუდმივობის** სემანტიკას².

ამოსავალი სტრუქტურის შემადგენელ **-უ** სუფიქსს, გ. მაჭავარიანის სქემის გათვალისწინებით (***-აჟ > -ოჟ > -უჟ > -უ**), ვაკავშირებთ საერთოქართველურ **უჟ** ფორმანტთან, რომელიც სახეცვლილია სხვადასხვა ფონეტიკურ პოზიციაში. კერძოდ, ამოსავალ ***R-უგ** ფუძეზე არქაული **S3** პირის **-ნ** ფორმანტის დართვით უნდა მიგველო ზანურისათვის არაკანონიკური/არაბუნებრივი **-ვნ** კომპლექსი, რომელიც დაძლეულ იქნა **ვ** ელემენტის რედუქციით ***R-უგ-ნ > R-უ-ნ**, შდრ: ქართ. **ა-ვნ-ი-ს/ა-ვნ-ებ-ს** და ზან. **ო-ნ-უ-ნ**, ასევე, ***წკარ-უ[ჟ]-ნ > წკარ-უ-ნ** „ხევს. წყვავნ/აწყვია“; ***ბ-უ[ჟ]-ნ > ბ-უ-ნ** „ხევს. ღბავნ/ბია“;

² აქვე აღვნიშნავთ, ჩვენ ვირჩევთ კ. შუხარდტის ტერმინს – „მუდმივი“, „სამარადისო“ (ლათ. Perpetuum), რადგან, ვფიქრობთ, ქართული „ხოლმეს“ შესატყვისის არმქონე მეგრულ-ლაზურისათვის შედარებით რთული აღსაქმელია ტერმინი „ხოლმეობითის“ გაგება.

3.1.1. რეფლექსივიზაცია

სავარაუდოდ, შემდგომ ეტაპზე უნდა დაწყებულებულიყო რეფლექსივიზაციის მორფოლოგიური პროცესი. კერძოდ, აგენსური **R-უ-ნ** სტრუქტურის ზმნათა გარკვეულმა ნაწილმა დაირთო **ი-** პრეფიქსი – **ი-R-უ-ნ**.

- (1) (ა) **ჩოქ-უ-ნ** „დაჩოქილია“ > **ი-ჩოქ-უ-ნ** „იჩოქება“
- (ბ) **ცუც-უ-ნ** „ჩაცუცკულია“ > **ი-ცუც-უ-ნ** „ფეხმორთხმით ჯდება“
- (გ) **სვანჯ-უ-ნ** „ასვენია“ > **ი-სვანჯ-უ-ნ** „ისვენებს“
- (დ) **ტყობ-უ-ნ** „დამალულია“ > **ი-ტყობ-უ-ნ** „იმალება“ და სხვ.

ამგვარი სტრუქტურა პარონიმულ მიმართებაშია პრეფიქსული ვნებითი გვარის იმ თემასთან, რომელიც მეგრულში ორი **-უ** სუფიქსით არის წარმოდგენილი (შდრ: **ი-რდ-უ-უ-ნ** „იზრდება“, **ი-ჭარ-უ-უ-ნ** „იწერება“, **ი-თას-უ-უ-ნ** „ითესება“, **ი-ტყობ-უ-უ-ნ** „იმალება“). სემანტიკური თვალსაზრისითაც, პასივს სიტუაციის წარმმართველი აგენტი არ გააჩნია, რეფლექსივს კი პირიქით – აგენტი მართავს სიტუაციას. შდრ:

- (2) (ა) RFL: „უჩა სერი **იტყობუ** დო დღაში მურცუ, მოჭვიანც“ (ქაჯაია 2001-2004: N 27304)
„შავი ღამე **იმალება** და დღე მოდის, მობრწყინდება“.
- (ბ) PASS: **ი-ტყობ-უ-უ-ნ** „იმალება გრდვ. ვნებ. ოტყობინუანს ზმნისა“ (ქაჯაია 2001-2004: N 20303).

მეგრულში პასივები და რეფლექსივები მორფოლოგიური სტრუქტურითა და სინტაქსური კონსტრუქციის მიხედვით განსხვავებულია სერიებსა და მწკრივებში. პასივი მისთვის დამახასიათებელი მიმდებარეობს **-ელ-ე/-ერ-ე** სტრუქტურით არის წარმოდგენილი შედეგობითში, ხოლო რეფლექსივი აქტივთათვის ნიშანდობლივი – ინვერსიით.

(3) PASS (NOM-ERG-NOM)	RFL (NOM-ERG-DAT)	
PRS: ი-ტყობ-უ-უ-ნ ბაღანა	ი-ტყობ-უ-ნ ბაღანა	„იმალება ბავშვი“
AOR: დიტყობ-უ ბაღანა-ქ	დიტყობ-უ ბაღანა-ქ	„დაიმალა ბავშვი“
REZ1: დოტყობინ-ელ-ე ბაღანა	დო-უ-ტყობინ-უ ბაღანა-ს	„დამალულა ბავშვი“

ქართულში შესაბამისი აქტიური და პასიური სემანტიკის ნიმუშები იდენტური ყალიბითაა წარმოდგენილი, რაც მთავარი განმასხვავებელი მორფოლოგიური ნიშანია აღნიშნულ ენებს შორის. ასევე განსხვავებას ქმნის სინტაქსური კონსტრუქციებიც მესამე სერიაში – პასივის ქვემდებარე სახელობით ბრუნვაშია, ხოლო რეფლექსივისა – მიცემითში.

რეფლექსივებში ვაერთიანებთ ლაზურში ფართოდ გავრცელებულ **ი-R-ს** სტრუქტურის ათემატურ უკუქცევითებსაც (შდრ: მეგრ. **ი-ბარბალ-უ-ნ** და ლაზ.

ი-ბურბალ-ს „ტრიალებს“; მეგრ. ი-ფუცხოლ-უნ და ლაზ. ი-ფუცხოლ-ს „ფხაკურობს, ფუცხუნებს (გურ.)“. -უ ფორმიანი სტრუქტურა მეგრულში უკეთ არის შემონახული (შდრ: ღირ-უნ და ღირ-ს). მიღებული თვალსაზრისით, ლაზურშიც ადრე -უ უნდა ყოფილიყო, თუმცა მოგვიანებით უ-ს ადგილი -ი ფონეტიკურმა ვარიანტმა დაიკავა (დგ-უნ > დგ-ი-ნ „დგას“), ხოლო შემდგომ მას -Ø სახეობა ჩაენაცვლა (ჩუხუა 2015:65).

რეფლექსივები აკმაყოფილებენ ამგვარი სემანტიკის ფორმებისათვის წაყენებულ მოთხოვნებს: სუბიექტის მიერ გამოხატული მოქმედება უკუქცევადია თავის თავზე, როგორც პირდაპირ ობიექტზე. სუბიექტი და ობიექტი სრულ რეფერენციალურ იდენტურობას გვიჩვენებენ.

გარკვეული დროის განმავლობაში პირველადი **R-უნ** სტრუქტურის ზმნებმა, სავარაუდოდ მაშინ, როცა ენაში გაჩნდა დესტინაციური (დანიშნულებითი, მიზნობრივი) სისტემა, დაირთეს საკორელაციო ა-პრეფიქსიც.

- (4) (ა) ფორ-უნ „აფარია“ > ა-ფორ-უნ „ეფარება“
- (ბ) რაგე-უნ „დაგდებულია“ > ა-რაგე-უნ „ეჯახება“
- (გ) ტყობ-უნ „დამალულია“ > ა-ტყობ-უნ „ემალება“

ამგვარი ნიმუშებიც, პასივებისაგან განსხვავებით, ერთი -უ ნიშნით არის წარმოდგენილი. შდრ:

- (5) (ა) ტყობინაფა „დამალვა“ (ქაჯაია 2001-2004: N 20303)
ACT: უ-ტყობინ-უნ-ს თინა თის თის „უმაღავს ის მას მას“
PASS: ა-ტყობინ-უნ-აფ-უნ > ა-ტყობ-უნ-უნ თინა თის „ემალება ის მას“
- (ბ) ტყობინი „მალვა“ (ქაჯაია 2001-2004: N 20302)
ST: ტყობ-უნ თინა „მალულია ის“
RFL: ა-ტყობ-უნ „ემალება ის მას“

ინტროვერტული სემანტიკის „ვნებითმაგვარ“ უკუქცევით ფორმებს, რომლებიც, ბ. ჯორბენაძის სამართლიანი შენიშვნით, ქართულში ხშირად ხდებიან „გაუმართლებელი აღრევის მიზეზი“, მეგრულ-ლაზურში რეფლექსივის დამოუკიდებელ კატეგორიაში განვიხილავთ. ვფიქრობთ, ზანურში რეფლექსივი ცალკე მდგომი ენობრივი მოვლენაა და ის გამიჯნული უნდა იყოს გვარის კატეგორიისაგან.

მეგრულ-ლაზურში ამოსავალი **R-უნ** და რეფლექსიური **ი-R-უნ** სტრუქტურები ერთმანეთს უპირისპირდებიან აქტიურობა/ინაქტიურობის და არა ზმნის გარდამავლობა/გარდაუვლობის მიხედვით. ორივე ერთაქტანტიანი გარდაუვალი

ზმნაა. კონსტრუქცია პირველ შემთხვევაში არის ნომინატიური, მეორე შემთხვევაში – ერგატიული.

3.1.2. აქტიური / ერგატიული კონსტრუქციისათვის

სავარაუდოდ, ზმნურ ფორმათა განვითარების შემდგომ საფეხურზე (არ გამოვრიცხავთ თანადროულობას რეფლექსივიზაციის პროცესთან) აგენსურ ზმნათა თვისება აქტიურობაში / დინამიკურობაში გადაიზარდა. გააქტიურებულმა სუბიექტმა კი ზმნაში თავისი **-ს (S3)** მორფემა გააჩინა, რითაც დაუპირისპირდა **-ნ** ნიშნიან ინაქტიურ ფორმებს. ვფიქრობთ, ***R-ზე** ფუძეზე **-ს-ს** დართვას **გ > ნ** ფონეტიკური გარდაქმნა უნდა გამოეწვია ზანურში, ანუ ***-ზე-ი -უნ** ალომორფად ტრანსფორმირდა: ***R-ზე-ს > R-უნ-ს** (შდრ: ძვ. ქართ. რის-ზე-ა > რის-ზე-ს „ლოღნის, კრეჭს“ და ზან. რის-უნ-ს „კბეჩს“), ხოლო ლაზურმა შემდგომ ჩამოიყალიბა ჯერ **-უფ-იანი**, მერე კი **-უმ** ალომორფიანი ფორმები. ამასთან, თვისების გამომხატველი ნომინატიური კონსტრუქცია გახდა ერგატიული. შდრ:

(6) კვინჩი	ფუთხ-უნ	კვინჩი-ქ	ფუთხ-უნ-ს
ჩიტი(NOM)	ფრენა-PRM-S3SG	ჩიტი-ERG	ფრენა-ATM-S3SG
„ჩიტი ფრინავს (ხტის, ფრთხის)“ „ჩიტმა (=ჩიტი) ფრინავს (ფრთხება)“			

ამგვარი კონსტრუქციითაა წარმოდგენილი ლაზურში უნარ-ჩვევა/თვისება + აქტიურობის გამომხატველი ზმნები.

მეგრულ-ლაზური მასალის მიხედვით, ერგატიულობა გააქტიურებულ სუბიექტთან უნდა იყოს დაკავშირებული და არა სიღრმისეულ თუ ზედაპირულ სტრუქტურებში პირდაპირი ობიექტის/დამატების არსებობასთან.

ლაზურში აქტიური ზმნის კონსტრუქცია ერგატიულია დრო-კილოთა ყველა ჯგუფში, ხოლო მეგრულში – ერგატიულ-ნომინატიური. გაზიარებულია გ. კლიმოვის თვალსაზრისი და მიჩნეულია, რომ აღნიშნული განაპირობა აქტიური და ინაქტიური ზმნების ოპოზიციის შეცვლამ ტრანზიტულ და ინტრანზიტულ ზმნებად (კლიმოვი 1976:154-156).

3.1.3. თემატურ სუფიქსთა წარმომავლობისა და ფუნქციისათვის

ხანგრძლივი დროის განმავლობაში **R-უნ** სტრუქტურის შემადგენელი რედუცირებული **-უ** ელემენტი დამოუკიდებელ მორფემად ჩამოყალიბდა და ინაქტიური/პასიური ქვემდებარის გამომხატვის ფუნქცია შეიძინა.

რაც შეეხება **-ს** S3 პირის ნიშნის წინ ***-უგ > -უნ** და ***-უგ > -უფ** ფონეტიკურ გარდაქმნებს: ჩვენ მიერ ნავარაუდევ **გ > ნ** ტრანსფორმაციულ სქემას მხარს უჭერს ტ. გუდავასა და თ. გამყრელიძის (მეგრ. **გ+C > ნ+C**: **-ევ** (აძლ-ევ-ს) > **-ენ** (არძ-ენ-ს), ქართ. **-ავ > ზან. -აფ**), ი. ქავთარაძის (ქართ. **-ავ** (***დგ-ავ-ს**) > **-ან** (დგ-ან-ს), ბ. ჯორბენაძის (მესხ. დიალ. **-ავ** (რგ-ავ-ს, მალ-ავ-ს) > **-ან** (რგ-ან-ს, მალ-ან-ს), ქართ. **-ავ > ზან. -უფ**), ლ. ნოზაძისა (ქართ. **-ავ > ზან. -უნ**) და ჭ. ქირიას (ქართ. **-ავ > მეგრ. -უნ**; ლაზ. **-უმ/-უფ**) თვალსაზრისები (იხ. გუდავა, გამყრელიძე 2000:164-166; ქავთარაძე 1954:153; ჯორბენაძე 2013:43; ჯორბენაძე 1995:372; ნოზაძე 2000:195; ქირია 2000); თავის დროზე, მ. ჩუხუამ **გ > ნ** ფონეტიკურ გადასვლაზე მიუთითა სახელებში და იგივე პროცესი ივარაუდა ზმნურ ფორმებშიც (ჩუხუა 2000-2003:26).

მეგრულ-ლაზურში კარგადაა ცნობილი **S1** პირის **გ-** ნიშნის პოზიციური თანხმოვანთმონაცვლეობა ანლაუტში. კერძოდ, **გ-ს** ნაცვლად **ფ-** ბგერა ვლინდება ფშვინვიერების, ყრუ სპირანტების, აფრიკატებისა და უკანაენისმიერთა წინ (იხ. ჩიქობავა 2008:102-103, 110). მაგ.: ლაზ. **ვსქიდუთ > ფსქიდუთ** (კარტოზია 1972:267) „ვეცხოვრობთ“, „ვრჩებით“; **ვთხორარე > ფთხორარე** (ჩიქობავა 1936:10332) „ვთხარო, ვხნა“; ბ. ჯორბენაძე ქართველურ ენათა დიალექტების ზმნურ ფუძეთა ანალიზის საფუძველზე **-უფ (-უმ/-უნ)** ნიშნის შესატყვისად ასევე **-ავ-ს (-ავ > *-ოვ > *-ოფ > -უფ)** ასახელებს (ჯორბენაძე 1995:372). ანუ აწმყოს მესამე სუბიექტური პირის ფშვინვიერი **-ს** ნიშნის წინარე პოზიციაში ზანურში შესაძლებელია გვექნოდნა **გ > ფ** ფონეტიკური გრადაციაც.

მეგრულ-ლაზურის ეპირიული მასალის ლინგვისტური ანალიზის მიხედვით, არქაულ ფორმებში (ე. წ. მედიოაქტივები, მედიოპასივები, სტატიკური ზმნები, უნიშნო ვნებითები) რეკონსტრუირებული **ამოსავალი *-უგ-ის** სინქრონიული **-უნ/-უფ/-უმ** და **-უ** ალომორფები, უმრავლეს შემთხვევაში, ქართული **ავ-ის** მორფო-ფონეტიკური შესატყვისია.

მეგრულ-ლაზური მასალის მიხედვით ქართულში **-ავ > -ი** ფონეტიკური გადასვლა იკვეთება. სავარაუდო პროცესი, შემდეგნაირად შეიძლება იყოს წარმოდგენილი:

$$\begin{aligned}
 &*R-აჟ-ნ (-> /R-ა-ნ) \rightarrow *R-ეჟ-ნ (-> /R-ე-ნ) \rightarrow *R-იჟ-ნ (-> R-ი-ნ) \\
 &\quad \rightarrow *R-ოჟ-ნ (-> /R-ო-ნ) \rightarrow *R-უჟ-ნ (-> R-უ-ნ) \\
 &*R- აჟ -ს (-> R-ავ-ს) \rightarrow R-ეჟ-ს (-> R-ევ-ს) \rightarrow *R-იჟ-ს (-> R-ივ-ს) \rightarrow R-ი-ს \\
 &\quad (// (R-ან-ს \rightarrow R-ენ-ს \rightarrow R-ინ-ს) \\
 &\quad \rightarrow R-ოჟ-ს (-> /R-ონ/ოფ/ომ-ს/) \rightarrow *R-უგ-ს (-> R-უნ-ს /R-უფ-ს)
 \end{aligned}$$

-აჟ (+ S3 -ნ/-ს) სუფიქსის ფონეტიკური განვითარების, პირობითად -ევ-იანი და -ოვ-იანი, ტრანსფორმაციული გზებიდან ზანური, ძირითადად, ირჩევს მეორეს, ქართული კი – პირველს. თუმცა ამოსავალ ფორმებში უნდა გვექონოდა შერეული სტრუქტურებიც (მაგ. ქართ. ქს-ოვ-ს... ზან. ხ-ენ „ზის“ შდრ: ხ-უნ-ა „ჯდომა“...). ასეთი სხვადასხვა გზით განვითარებული ქართულისა და ზანურის ფონეტიკურად ტრანსფორმირებული საფეხურები მორფოლოგიურად ურთიერთშესაბამისობაშია. ბოლო საფეხურის ქართულ -ი-ს ზანურში მორფოლოგიურად ამავე საფეხურზე მდგომი -უ და -უნ/-უფ/-უმ ფორმანტები შეესატყვისება (შდრ: ძვ. ქართ. ეშინ-ი-ნ, ზან. ოშქურ-უნ; ქართ. თხრ-ი-ს, მეგრ. თხორ-უნ-ს, ლაზ. თხორ-უფ/უმ-ს („ხნავს“).

აღსანიშნავია, რომ: გ. მაჭავარიანსა და თ. გამყრელიძეს ამოსავლად სწორედ -*აჟ აქვთ ნავარაუდები ქართული *ერთ-აჟ, *კუდ-აჟ, *თრთ-აჟ, *ძრწ-აჟ ტიპის ფორმებში (გამყრელიძე, მაჭავარიანი 1965:274:275; 58); ასევე, კ. დანელია კვდება ზმნაში ამოსავლად არა კუდ-ებ (კუდ-ებ-ი-ს) ტიპის თემას, არამედ კუდ-ავ (*კუდ-ავ-ნ) ტიპს ასახელებს (დანელია 1976:169-172).

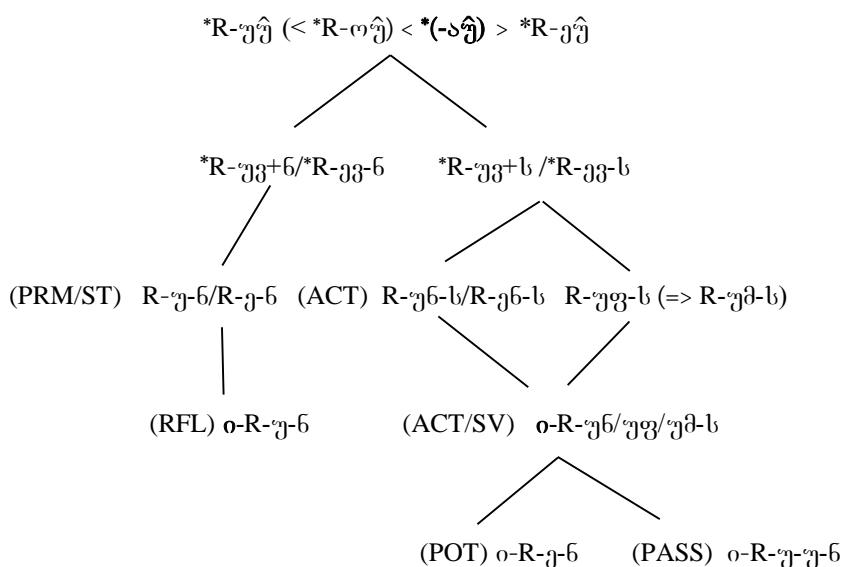
გაზიარებულია შემდეგი თვალსაზრისი: ქართულში „ხოლმეობითის (resp. განგრძობითი ასპექტის) ორი მაწარმოებელი გვექონდა: -ი (= ზან. -ე) და -ა (= ზან.*-ო > უ). -ა სუფიქსი უკვე ძველ სალიტერატურო ქართულში სრულიად განდევნილი იყო -ი-ს მიერ (შემოგვრჩა დგ-ა-ს ზმნაში!), სვანურსა და ზანურში (ამ უკანასკნელში -ა > ო > უ) იგი დღესაც ცოცხალია და სხვადასხვა ფუნქციით გამოიყენება“ (მაჭავარიანი 1952:59). თუმცა მეგრულ-ლაზური მასალა მოცემულ ხმოვნებს ვ თანხმოვანთან კომბინაციაში გვაწვარაუდებინებს.

ვფიქრობთ, ქართულში -ი სუფიქსის დამკვიდრებამ დიურატიულობის/ხოლმეობითობის ფუნქციით, ხოლო ზანურში ამავე ფუნქციით -უ სუფიქსის შემორჩენამ მორფოლოგიური ზღვარი გაავლო ამ ენებს შორის. გარდამავლობის კატეგორიამ და მასთან დაკავშირებულმა სინტაქსურმა ცვლილებებმა კი – ქართულ-მეგრულსა და ლაზურს შორის. ყოველივე აღნიშნულმა და ასევე სხვა მოდიფიცირებულმა ყალიბებმა დაგვარწმუნა, რომ გვარის მორფოსინტაქსური ფორმირება ქართულში, მეგრულსა და ლაზურში დამოუკიდებლად განხორციელდა. სწორედ ამიტომაც ჩვენ ვეთანხმებით და ვიზიარებთ რ. ასათიანის თვალსაზრისს: „რომ [გვარის] საბოლოო ფორმირება და მორფოსინტაქსურ კატეგორიად ჩამოყალიბება უკვე დამოუკიდებლად ხორციელდება ყოველ ქართველურ

ენაში და, ამდენად, გარკვეულ ფუნქციურ-სემანტიკურსა თუ ფორმალურ თავისებურებებსაც ავლენს“ (ასათიანი 2015:25).

გვარის დამოუკიდებელი ფორმირების პროცესი მეგრულ-ლაზურში სქემატურად შეიძლება ასე გამოისახოს:

საერთოქართველური

ამგვარად, რეფლექსივიზაციის პროცესმა და აქტიური-ინაქტიური ყალიბებისა და კონსტრუქციების ოპოზიციამ შექმნა ხელსაყრელი გარემო გვარის გრამატიკული კატეგორიის ჩამოყალიბებისათვის მეგრულ-ლაზურში.

3.2. გარდამავლობა და გვარი

გარდამავლობა გვართან მჭიდროდ დაკავშირებული სინტაქსური კატეგორიაა. მეგრულ-ლაზურში მკაცრად ვმიჯნავთ გვარისა და გარდამავლობის კატეგორიებს ერთმანეთისაგან, რის შესახებაც ქართულისათვის თავის დროზე ბ. ჯორბენაძე მიუთითებდა. მეცნიერმა გვარის განმარტებისას მოქმედების პირდაპირ ობიექტზე მიმართება მიზანშეუწონლად მიიჩნია: „მაშინ იგივეობის ნიშანი უნდა დაგვესვა გვარსა და გარდამავლობას შორის, ეს კი შეუძლებელია, რადგან, სხვა რომ არა იყოს რა, ზოგიერთ ენაში (და ამის მაგალითები საკმაოა) შესაძლებელია გამოიყოფოდეს გარდამავალი და გარდაუვალი ზმნები, მაგრამ გვარის კატეგორია კი არ იყოს ჩამოყალიბებული“ (ჯორბენაძე 1975:11).

ამგვარად, მას შემდეგ, რაც მოხერხდა: ამოსავალი *-უჴ სუფიქსის რეკონ-

სტრუქცია და მისი ალომორფების დადგენა მეგრულ-ლაზურში (რამაც გაგვიადვილა -**უ** სუფიქსიანი და -**უ**- ინფიქსიანი გვარის ფორმათა ანალიზი); ასევე რეფლექსივების დამოუკიდებელ კატეგორიაში განხილვა; გვარისა და გარდამავლობის გამიჯვნა; სტატიკური ფორმების გამოცალკევება დინამიკურებისაგან (რომლებიც ქმნიან ერთგვარ ბაზას გვარის საწარმოებლად) – ზედაპირზე წარმოჩნდა აქტიური და პასიური სემანტიკის გრამატიკულად დაპირისპირებული ფორმები.

აქედან გამომდინარე, საბოლოოდ დავასკვნით, რომ, საერთო მორფოლოგიური სტრუქტურისა და სინტაქსური კონსტრუქციის მიხედვით, მეგრულ-ლაზურში გამოიყოფა გვარის ორი ოპოზიციური სახე:

მოქმედებითი	ვნებითი
(ო)-R-(უ)-ATM-ს	(ი)-R-(atm)-PTM-ბ
ERG-ERG-ERG-ERG	NOM-NOM-NOM-NOM
NOM-ERG-DAT-NOM	NOM-ERG-NOM-NOM

3.2.1. მოქმედებითი გვარი

მეგრულ-ლაზურში სემანტიკურად აქტიური სუბიექტის გრამატიკალიზაცია ანუ ქვემდებარის როლის მორგება ერგატიულ/ცვლად კონსტრუქციას, თემის ნიშნებსა და -**ს** მარკერს (აწმყოს ფუძის S3) უკავშირდება. მათი მონაწილეობით იქმნება მოქმედებითი გვარის თვითმყოფადი სტრუქტურა აწმყოში **R-ATM-ს** (შედარებით გვიან, სტრუქტურაში შემოდის კაუზაციური წარმოების ელემენტები), რაც გამოარჩევს მას **ნომინატიური კონსტრუქციის** ასევე სპეციფიკური ვნებითი გვარის ფორმისაგან, რომლისთვისაც სულ სხვა ყალიბი და თემატური სუფიქსებია (-**უ**, -**ე**) დამახასიათებელი.

მოქმედებით გვარში ვაერთიანებთ ყველა იმ ზმნათა ჯგუფს, რომლებისთვისაც აღნიშნული გრამატიკული (resp. სინტაქსური და მორფოლოგიური) ფორმაა ნიშანდობლივი. ასეთი შეიძლება იყოს როგორც პირდაპირგარდამავალი, ისე ირიბგარდამავალი და გარდაუვალი ნიმუშები.

ამგვარად, აქტიური ზმნის ერგატიული/ცვლადი კონსტრუქციისა და სათანადო ფორმის მიხედვით, მეგრულ-ლაზურში გამოიყოფა მოქმედებითი გვარის სამი ჯგუფი და ხუთი ქვეჯგუფი:

- საერთო სტრუქტურა: **(ო/ა)-R-(უ)-ATM-(ს)**
- კონსტრუქცია: **NOM-ERG-DAT-NOM** (მეგრ.)
- ERG-ERG-ERG-ERG** (ლაზ.)

I. R - ATM -ს

- ა) პირველადი წარმოების აქტივები
- ბ) რელატიური წარმოების აქტივები

II. ო/ა-R-(უ)-ATM-ს ჯგუფი

- ა) მარტივფუძიანი კაუზაციური წარმოების აქტივები
- ბ) რთულფუძიანი კაუზაციური წარმოების აქტივები

III. MSD+AUX-ს ჯგუფი

I. R-ATM-ს ჯგუფის (ა) ქვეკატეგორიაში განიხილება ზმნათა ის ნიმუშები, რომლებსაც სინქრონიულად ფორმალურ ზედაპირზე არ მოეპოვებათ პირდაპირი დამატება, თუმცა ქვემდებარე ერგატიულია/ბრუნვაცვალებადია: ვალ-უნ-ს/ვალ-უფ-ს/ვალ-უმ-ს „ელავს“, გურგინ-უნ-ს/ღურღულ-აფ-ს/გურგულ-ამ-ს „ქუსს“, ხუმინ-უნ-ს/ხუმინ-უფ-ს/ხუმინ-უმ-ს „გმინავს“, რშვინ-უნ-ს/სტვინ-უფ-ს/სტვინ-უმ-ს „სტვენს“, პეტელ-ან-ს/პეტელ-აფ-ს/პეტელ-ამ-ს „კიკინებს“, წიან-ს/წიან-აფ-ს/წიან-ამ-ს „წივის“, დანძალ-ან-ს/დანძალ-აფ-ს/დანძალ-ამ-ს „დაგდაგებს“ და სხვ. მსგავსი ნიმუშები მორფოლოგიური ყალიბითა და რეგულარული თვითმყოფადი უღლების სისტემით გარდამავალი მოქმედებითი გვარის ზმნებისაგან არ გამოირჩევიან. სწორედ ამიტომაც ი. ყიფშიძე (უღლების თვალსაზრისით) მათ ცალკე არ გამოყოფდა (ყიფშიძე 1994:057).

ამგვარ ფორმებს, რომლებსაც მოეპოვებათ მათქმურებელი (როგორც ხშირად უწოდებენ – მადინამიკურებელი) თემის ნიშნები და შეუფერხებლად, სესხების გარეშე აწარმოებენ მეორე სერიის მწკრივებს (რაც გამორიცხავს მათ სტატიკურობას) დინამიკურებად მივიჩნევთ და, ქრონოლოგიური ვითარების გათვალისწინებით, პ ი რ ვ ე ლ ა დ ი ა ქ ტ ი ვ ე ბ ი ს კვალიფიკაციას ვანიჭებთ.

(7) (I, ა):   ლაზური   მეგრული

I სერია

ჯოლო(რ)ი-ქ	ლალ-უფ-ს	ჯოლორი	ლალ-უნ-ს
ძალლი-ERG	ყეფა-ATM-PRS.S3SG	ძალლი(NOM)	ყეფა-ATM-PRS.S3SG
„ძალღმა (=ძალლი)	ყეფს“	„ძალლი	ყეფს“

II სერია

ჯოლო(რ)ი-ქ	ლალ-უ	ჯოლორ-ქ	ლალ-უ
ძალლი-ERG	ყეფა-AOR.S3SG	ძალლი-ERG	ყეფა-AOR.S3SG
„ძალღმა (=ძალლი)	იყეფა“	„ძალღმა (=ძალლი)	იყეფა“

III სერია

ჯოლო(რ)ი-ქ	ლალუ-დორენ	ჯოლორ-ს	უ-ლალ-უ-უნ
ძაღლი-ERG	ყეფა-AUX	ძაღლი-DAT	OV-ყეფა-ATM-ST-S3SG
„ძაღლმა (=ძაღლს) უყეფია“		„ძაღლს უყეფია“	

მეორე ქვეჯგუფში ვათავსებთ ერგატიული კონსტრუქციის რელატიური წარმოების აქტივებს – პირდაპირგარდამავალ ზმნათა ძირითად ჯგუფს: კვათ-უნ-ს/კვათ-უფ-ს/კვათ-უმ-ს „კვეთს“, ჭკირ-უნ-ს/ჭკი(რ)-უფ-ს/ჭკორ-უმ-ს „ჭრის“, ჭოფ-უნ-ს/ჭოფ-უფ-ს/ჭოფ-უმ-ს „იჭერს“, ზიმ-უნ-ს/ზიმ-უფ-ს/ზუმ-ომ-ს „ზომავს“; ასევე მწირი რაოდენობის ირიბგარდამავალ ზმნათა ნიმუშებს, რომელთა უმრავლესობა რეალიზებულია აქტივთათვის დამახასიათებელი ფორმითა და კონსტრუქციით: მოფ-უნ-ს/მოფ-უფ-ს „მოჰყვება“, ჩუმერ-ს „ელოდება“, ნანკაპ-ემ-ს „ეცემა, მივარდება“ და სხვ.

(8) (I, ბ) მეგრული (პირდაპირგარდამავალი)

I სერია

ბაღანა	ჭარ-უნ-ს	წერილ-ს
ბავშვი (NOM)	წერა-ATM-PRS.S3SG	წერილი-DAT
S	V	DO
„ბავშვი წერს წერილს“		

II სერია

ბაღანა-ქ	დო-ჭარ-უ	წერილ-ი
ბავშვი-ERG	PRV-წერა-AOR.S3SG	წერილი-NOM
S	V	DO
„ბავშვმა დაწერა წერილი“		

III სერია

ბაღანა-ს	დო-უ-ჭარ-(უ)-უნ ³	წერილ-ი
ბავშვი-DAT	PRV-OV-წერა-(atm)-ST-S3SG	წერილი-NOM
S	V	DO
„ბავშვს დაუწერია წერილი“		

³ სპეციალურ ლიტერატურაში აღნიშნულია, რომ მეგრული ზმნის I თურმეობითი ეყრდნობა წყვეტილის ფუძეს (ქაჯაია 2001:65, დანელია 2006:159, კარტოზია და სხვ. 2010:245); სხვა მოსაზრების მიხედვით, მეგრულში უმეტესად აწმყოს და არა აორისტის ფუძეს ემყარება გარდამავალი ზმნის I თურმეობითის ფორმა (ქირია და სხვ. 2015:549). სტატიაში გაზიარებულია ეს უკანასკნელი თვალსაზრისი. ჩვენი აზრით, ფუძიდან პირველი -უ აწმყოს *-უგ (> -უნ) თემის ნიშნის რედუცირებული ხმოვნითი კომპონენტია, ბოლოკიდური -უ კი – პერმანსივის/სტატიკურობის ნიშანი. ვფიქრობთ, მოქმედებითი გვარის ინვერსიული I თურმეობითი (resp. შედეგობითი) მეგრულ-ლაზურში ნაწარმოებია სტატიკურ ზმნათა მოდელის მიხედვით.

IV სერია

ბალანა	ნო-ჭარ-[უ]-უ-ე ⁴	წერილ-ს
ბავში (NOM)	EVID1-წერა-[atm]-st-EVID1-S3SG	წერილი-DAT
S	V	DO

„ბავში წერდა თურმე წერილს“

(9) (1, ბ) ლაზური (პირდაპირგარდამავალი)

I სერია

ბერე-ქ	ჭა(რ)-უფ-ს	მექტუბი
ბავში-ERG	წერა-ATM-PRS.S3SG	წერილი (NOM)
S	V	DO

„ბავში (=ბავში) წერს წერილი (= წერილს)“

II სერია

ბერე-ქ	ჭა(რ)-უ	მექტუბი
ბავში-ERG	წერა-AOR.S3SG	წერილი (NOM)
S	V	DO

„ბავში წერა წერილი“

III სერია

ბერე-ქ	ჭა(რ)ელე-რენ	მექტუბი
ბავში-ERG	წერა-AUX	წერილი(NOM)
S	V	DO

„ბავში (=ბავშვს) დაუწერია წერილი“

II. ო/ა-R-(უ)-ATM-ს მოქმედებითი გვარის მეორე ჯგუფი მოიცავს კაუზა-ციური წარმოების აქტივებს, რომლებიც ამოსავალი მარტივი და რთული ფუძე-

⁴ გაზიარებულია თვალსაზრისი, რომ „მეგრულში -ე სუფიქსი **ნო-** პრეფიქსთან ერთად ქმნის ვეიდენციალობის გამომხატველ კონფიქსს“ (მარგიანი და სხვ. 2019:134); საენათმეცნიერო ლიტერატურაში აღნიშნულია, რომ ამგვარი ფორმა მიღებულია **ნო-** პრეფიქსითა და **-უ** სუფიქსით ნაწარმოები მიმდებარის ფორმაზე **ორენ** „არის“ მეშველი ზმნის დართვით (როგავა 1953:23); მეგრულში **ნო-** პრეფიქსიანი ფორმა, ანუ როგორც მას უწოდებენ თურმეობითი III (გ. როგავა) / აწმყოს თურმეობითი (ი. ქობალავა) / ვეიდენციალური იმპერფექტი I (ქ. მარგიანი და სხვ.), ვფიქრობთ, ეყრდნობა I თურმეობითს (**R-atm-უ**), რომელიც, თავის მხრივ, საბაზისოდ იყენებს აწმყოს ფუძეს (**R-atm**). ამიტომაც ამგვარ ფორმებში ერთდროულად არის წარმოდგენილი აწმყოსა და I თურმეობითის ფუძეების დევალვირებული სუფიქსები - ნო-R-atm-უ-ე-ნ (**atm** = -უ (<*-უე), -ამ, -უმ, -ებ, -აფ; შდრ: ნო-ჭარ-[უ]-უ-ე-ნ „წერდა თურმე“, ნო-ჩ-ამ-უ-ე-ნ „აჭმევდა თურმე“, ნო-დგ-უმ-უ-ე-ნ „დგამდა თურმე“, ნო-კეთ-ებ-უ-ე-ნ „აკეთებდა თურმე“, ნო-გორ-აფ-უ-ე-ნ „აგინებდა თურმე“). **ნო-ე** კონფიქსის შემადგენელ **-ე** სუფიქსს წარმოშობით მუდმივობის/დიურატიულობის გამომხატველ ნიშნად მივიჩნევთ (იხ. ახალაია 2021:98,99).

ების მიხედვით განსხვავდებიან ერთმანეთისაგან. ისინი მიღებული არიან საბაზისო ფუძეზე ქართული ა-ებ-ის მეგრულ-ლაზური მორფონოლოგიური შესატყვისი თ – აფ/ამ/ან/ და თ/ა – ეფ/ემ/ენ/ სუფიქსების დართვით. აღსანიშნავია, რომ ლაზური ნასესხებ ფუძეებშიც ყოველთვის ავთენტური თ- პრეფიქსით არის წარმოდგენილი: ა-სქვამ-ენ-ს/თ-მსქვან-ეფ-ს „აღამაზებს“, თ-გორ-ან-ს/თ-ნგორ-ამ-ს „აგინებს“, თ-ხვეწ-აფ-ს „ეხვეწება“, მი-თ-ტყობ-ან-ს „ეპარება“...

(10) (II, ა) (პირდაპირგარდამავალი)

მეგრული: კონი   თ-შქვ-ან-ს   ბარჯგო-ს
კაცი (NOM)   ACT-დასობა-ATM- PRS.S3SG   ბოძი-DAT
„კაცი ასობს ბოძს“

ლაზური: კონი-ქ   თ-შქვ-აფ-ს   ბაჯგო
კაცი-ERG   ACT-დასობა-ATM- PRS.S3SG   ბოძი (NOM)
„კაცმა (=კაცი) ასობს ბოძი (= ბოძს, ხის ორკაპიან ტოტს)“

კაუზაციური წარმოების აქტივების მეორე ქვეჯგუფში გაერთიანებულია -უ- ინფიქსიანი ფორმები, რომლებიც დამახასიათებელია მხოლოდ მეგრული სათვის. ლაზურში კი, როგორც შენიშნულია, ინფიქსი რედუცირებულია (გამყრელიძე, მაჭავარიანი 1965:277). კაუზაციური თ – აფ კონფიქსი დაერთვის *-უფ თემის ნიშნის მქონე პირველად აქტივს, რომელშიც -ფ ფონემა ინტერვოკალურ გარემოში რედუცირებულია. ამავე დასკვნამდე მივიდა ჭ. ქირია, რომელმაც სპეციალურად შეისწავლა კაუზაციის წარმოების საკითხი მეგრულ-ლაზურში (შდრ: რგ-უნ-ს < *რგ-უფ-ს „რგავს“ > *თ-რგ-უფ-ან-ს „არგავს“ > თ-რგ-უ-ან-ს (ქირია 1989; ქირია და სხვ. 2015:520); ხოლო -აფ სუფიქსი მეგრულ-ლაზური ფონოტაქტიკით ჯერ -ამ-ად, შემდგომ კი -ან-ად არის ტრანსფორმირებული.

(11) (II, ბ) (პირდაპირგარდამავალი)

- (ა) ნწურ-უნ-ს < *ნწურ-უფ-ს „ცურავს“ > PRS: *თ-ნწურ-უ[ვ]-ან-ს > თ-ნწურ-უ-ან-ს „აცურავებს“
- (ბ) სხაპ-უნ-ს < *სხაპ-უფ-ს „ცეკვავს“ > PRS: *თ-სხაპინ-უ[ვ]-ან-ს > თ-სხაპინ-უ-ან-ს „აცეკვებს“
- (გ) ბაგ-უნ-ს < *ბაგ-უფ-ს „ბეგვავს“ > PRS: უ-ბაგ-უ[ვ]-ან-ს > უ-ბაგ-უ-ან-ს „უბაგუნებს“
- (დ) დგირდგონ-უნ-ს < *დგირდგონ-უ[ვ]-ს „თითხნის“ > PRS: უ-დგირდგონ-უ[ვ]-ან-ს > უ-დგირდგონ-უ-ან-ს „თითხნით უსვამს“

(12) (II, ბ) (ირიბგარდამავალი)

- (ა) „შქირენა გემნომკათინეს უპოტიკუანს ათინერს“ (ოტობაია 2008)
„მიმშილობა შემოგვისიეს ეცოდვილება ასეთ რაღაცებს“.
- (ბ) „შხვა რენია კამელია, უფერუანს ფარფალია“ (წითაშვილი 2009)
„სხვა არისო კამელია, უფერება პეპელა“.

- (გ) „ოდი მარბგვანსუ მეთხოზუ, თაშე უქანჩუანს გუმანი“ (ოტობაია 2008)
„ოდი მარჯვენას მისდევს, ასე ექაჩება გუმანი“.
- (დ) ბინდი გიქაქალუანს, პის გიქუთოლუანს“ (ქაჯაია 2001-2004:22400)
„ბინდი გიქიქინებს, პირზე გელამუნება (გელაერსება)“.
- (ე) უსხუნ, ულაფუანსინი (ქსს 1975:80)
„ურჩევნია, რომ ეთამაშება“.

III. **MSD+AUX-ს** ყალიბის მოქმედებითი გვარის მე-3 ჯგუფი სპეციფიკურია მხოლოდ ლაზურისათვის. იგი შედარებით ახალ პერიოდს ასახავს და ჩამოყალიბებულია თურქულის ე.წ. რთულ ზმნათა წარმოების ანალოგიით.⁵ მსგავსი კონსტრუქციები გავრცელებულია ქართული ენის სამხრულ დიალექტებშიც⁶. ნასესხებ სტრუქტურაში აღსანიშნავია ის, რომ მასდარი, რომელიც პირდაპირი დამატების როლს ასრულებს, ლაზურის მოქმედებითი ზმნის კონსტრუქციის შესაბამისად, ყოველთვის სახელობით ბრუნვაშია.

(13) (III)

- (ა) **balık** > ლაზ. ბალუქობა//ბალუქლული „თევზაობა“
ბალუქობა//ბალუქლული იქიფს
თევზაობა.MSD აკეთებს.AUX
„თევზაობა აკეთებს (=თევზაობს)“
- (ბ) **Avcılık** > ლაზ. ავჯობა//ავჯილული „ნადირობა“
ავჯობა//ავჯილული იქიფს
ნადირობა.MSD აკეთებს.AUX
„ნადირობას აკეთებს (=ნადირობს)“
- (გ) **topalık** > ლაზ. თოფალობა//თოფალული „კოჭლობა“
თოფალობა//თოფალული იქიფს
კოჭლობა.MSD აკეთებს.AUX
„კოჭლობას აკეთებს (=კოჭლობს)“

ნასესხები კონსტრუქციის სახელადი ნაწილი ლაზურში წარმოდგენილია როგორც ქართული **-ობა**, ასევე თურქული **-lık** (-lık /-lik/ -luk/ -lük) **-ლულ** სუფიქსებით. ორივე ფორმა თავისუფლად მონაცვლეობს ერთმანეთთან.

⁵ იხ. ნ. ჯანაშია „ზმნა თანამედროვე თურქულში“, თსუ გამომცემლობა, 1998;

⁶ იხ. ვ. ჩოხარაძე, თურქიზმები ქართული ენის სამხრულ დიალექტებში (სადოქტორო დისერტაცია), ბათუმი, 2013.

3.2.2. ვნებითი გვარი

მეგრულ-ლაზურში პირდაპირი ობიექტის გრამატიკალიზაცია ანუ ქვემდებარის როლის მორგება ნომინატიურ კონსტრუქციასა და სათანადო აფიქსებს უკავშირდება. კერძოდ, ვნებითი გვარის მორფომოდელის შექმნაში მონაწილე ელემენტებია: **-ჟ/-ე** სუფიქსი, S3 პირის **-ნ** ნიშანი და **ი-** ხმოვანპრეფიქსი. როგორც დიაქრონიულმა ანალიზმა გვიჩვენა, მეგრულ-ლაზურშიც რომელიმე კონკრეტული ფორმანტი ისტორიულად აღნიშნული გვარის კუთვნილება არაა, თუმცა ისინი კომბინირებულად ქმნიან ვნებითისათვის დამახასიათებელ სპეციფიკურ მოდელს, რითაც იგი უპირისპირდება სათანადო მოქმედებითი გვარის ყალიბს (**ACT: (ო)-R-(ჟ)-ATM-ს** და **PASS: (ი)- R-(atm)-PTM-ნ**).

როგორც აღინიშნა, ვნებითი გვარის კონსტრუქცია მეგრულში ნომინატიურია. აქ მეორეულ ერგატიულობას (გაზიარებულია ვ. თოფურიას თვალსაზრისი უნიფორმაციის ტენდენციის შესახებ), როგორც არნ. ჩიქობავა აღნიშნავს, „პრინციპული ღირებულება არა აქვს“.

წარმოების მიხედვით მეგრულ-ლაზურში გამოიყოფოთ ორი ტიპის ვნებითს – **დამოუკიდებელსა და კონვერსიულს**. ამ ორ ძირითად ჯგუფში საერთო ნომინატიური კონსტრუქციისა და შესაბამისი მორფოლოგიური ყალიბის მიხედვით, გამოიყოფა ხუთი ქვეჯგუფი:

I. დამოუკიდებელი ვნებითი:

- ა) **R-ჟ-ნ** სტრუქტურის პირველადი ვნებითი
- ბ) **R-დ-ჟ-ნ** სტრუქტურის ადიექტიური ვნებითი

II. კონვერსიული (ვერბალური) ვნებითი:

- ა) **ი-R-ე-ნ** სტრუქტურის ვნებით-პოტენციალისი
- ბ) **ი-R-atm-ჟ/ე-ნ** სტრუქტურის პრეფიქსული ვნებითი
- გ) **ი-R-ჟ-atm-ჟ-ნ** სტრუქტურის კაუზაციური ვნებითი

I. დამოუკიდებელია ვნებითი, რომელიც ეყრდნობა ლექსიკას და არ არის მიღებული სათანადო მოქმედებითის ფუძისაგან კონვერსიის გზით (ხომ-ჟ (<*ხომ-ულ-ა) „ხმელი“ > ხომ-ჟ-ჟ-ნ „ხმება“, ლაზ. ჭითონი „მოწითალო“ > მეგრ. ჭითონ-დ-ჟ-ნ „წითლდება“). აქ გაერთიანებულია ორი ქვეჯგუფი: ა) ე. წ. უნიშნო და ბ) ე. წ. დონიანი ვნებითები.

დამოუკიდებელ ვნებითებში წარმოდგენილმა (ა) ჯგუფმა, ძირითადად სა-

ხელურმა ფუძეებმა, გამოიყენა ზმნურ ფორმათა ამოსავალი **R-უ-ნ** მოდელი **ინ-აქტიური** ქვემდებარის **განმცდელი** სემანტიკის გამოსახატავად (ტუბუ-უ-ნ „თბება“, ხომ-უ-უ-ნ „ხმება“) და საფუძველი ჩაუყარა პასიური თემის წარმოებას მეგრულ-ლაზურში. კ. დანელია ხაზგასმით აღნიშნავს: „**უ პასიური ზმნის თემის** მაწარმოებელია და ყველა ტიპის ვნებითს ახასიათებს“ (დანელია 1976:104). ამიტომაც, უპრეფიქსო, მაგრამ პასიური თემის **-უ** ნიშნიან ფორმებს, ვნებითი გვარის წარმოების ქრონოლოგიის გათვალისწინებით, პირობითად, **პირველადი ვნებითების** კვალიფიკაციას ვანიჭებთ. ჩვენი აზრით, ამგვარ ნიმუშებში ფუძისეული **-უ** და ვნებითის **-უ** თემის ნიშანი კონტამინირებულია, რის გამოც ფორმები ხშირად ერთი **უ-თია** წარმოდგენილი.

(14) (I, ა)

მეგრ.	ტიბ-უ-ნ	ღურ-(უ)-უ-ნ	სქირ-(უ)-უ-ნ	მონდ-უ-ნ	ხომ-უ-უ-ნ
ლაზ.	ტუბ-უ-ნ	ღურ-უ-ნ	სქირ-(უ)-უ-ნ	მომდ-უ-ნ	ხომ-უ-უ-ნ
	„თბება“	„კვდება“	„შრება“	„მწიფდება“	„ხმება“

(ბ) ჯგუფის ე.წ. **დონიანი** ვნებითები ზანურში, ჩვენი მასალის მიხედვით, 262 ერთეულს მოიცავს. აქედან **-დ** ფორმანტი წარმოდგენილია 23 ზმნური და 239 სახელური ფუძე. მათი დიდი უმრავლესობა ატრიბუტული წარმოშობისაა, მცირე ნაწილი კი – სუბსტანტიური. ამოსავალი ფუძის გათვალისწინებით, მათ **ადიექტიურ ვნებითებად** მოვიხსენიებთ. აღსანიშნავია, რომ **-დ** დაერთვის უშუალოდ არა ატრიბუტულ, არამედ **-ონ-ით** გაშუალებულ ფუძეებს.

(15) (I, ბ)

(ა) ADJ:	ბირგა „მაგარი“	DNV:	ბირგ-ონ-დ-უ-ნ „მაგრდება, ხევდება“
(ბ) ADJ:	ტვირა „გატრუნული“	DNV:	ტვირ-ონ-დ-უ-ნ „იტრუნება“
(გ) ADJ:	ჭითა „წითელი“	DNV:	ჭით-ონ-დ-უ-ნ „წითლდება“
(დ) ADJ:	ტყვიპა „უფერული“	DNV:	ტყვიპ-ონ-დ-უ-ნ „უფერულდება“

სპეციალურ ლიტერატურაში **დონიანი** ფორმების არსებობა ქართულის გავლენითაა ახსნილი ლაზურსა (მარი 1910:57,114) და მეგრულში (ჩიქობავა 1936:114). კ. დანელიას მოსაზრებით, ამგვარი წარმოება ისტორიულად შესაძლებელია დამახასიათებელი ყოფილიყო ზანურისთვისაც (დანელია 1976:107-108). სასრული როდენობის მეგრულ-ლაზურის **ნასახელარი** ზმნები მხარს არ უჭერს ვარაუდს **-დ** სუფიქსის ქართულიდან მომდინარეობის შესახებ, სპორადულად გამოვლენილი რამდენიმე **დონიანი ზმნური ფუძე** კი ქართულ გავლენაზე მიუთითებს. **დონმა**, მეგრულ-ლაზურში ქართულისაგან განსხვავებით, ვერ შეძლო

დამოუკიდებლად განვითარება და ზმნურ (resp. მადინამიკურებელ) ფორმანტად ჩამოყალიბება. ამიტომაც, იგი შემორჩა ადრინდელ საფეხურს, როგორც სიტყვა-წარმოებითი ელემენტი.

-დ სუფიქსს გენეტიკურად გარდაქცევით (resp: ვითარებითი, ვნებითი) ბრუნვასთან ვაკავშირებთ (მსგავსი ვარაუდი ქართულისათვის გამოთქმული აქვს ბ. ჯორბენაძეს (1975:142-143) და ზანურში მის არაპროდუქტიულობასაც ვითარებითი ბრუნვის სისტემის მოშლით ვხსნით (ამასთან, ლაზურში ეს პროცესი უფრო ადრე დაიწყო, ვიდრე მეგრულში).

II. აბსოლუტურ უმრავლესობას ქმნის კონვერსიული ვნებითი, რომელიც მიღებულია სათანადო მოქმედებითის ფუძისაგან. შესაბამისად აქ წარმოდგენილია ამოსავალი ფუძის დევალვირებული თემის ნიშნები სრული, რედუცირებული და ნულოვანი სახით. ეს დიდი ჯგუფი მოიცავს სამ ქვეჯგუფს:

პირველ (ა) ქვეჯგუფში ვაერთიანებთ ლაზურის **ი-R-ენ** სტრუქტურის ვნებით-პოტენციალისის ფორმებს.

(16) (II, ა)

ი-თას-ენ	ი-ჭა(რ)-ენ	ი-გიბ-ენ
„ითესება/დათესვა შეიძლება“	„იწერება/დაწერა შეიძლება“	„იხარშება/მოხარშვა შეიძლება“
ი-ჩით-ენ	ი-ბერგ-ენ	ი-დვინ-ენ
„იპობა/გაპობა შეიძლება“	„ითოხნება/თოხნა შეიძლება“	„ინთება/ანთება შეიძლება“

პასიური თემის -ე ნიშნის დართვის შედეგად ამოსავალი ფუძის დევალვირებული თემატური სუფიქსები, ძირითადად, რედუცირებულია (მდრ: მოხევ. ხვეტ-ენ < ხვეტ-ავ-ენ; იმერ. ფქვ-ენ < ფქვ-ავ-ენ), თუმცა სპორადულად თავს იჩენს მოქმედებითის თემის ნიშანიც. ამგვარი ფორმები -უ სუფიქსიანებთან ერთად განთავსებული გვაქვს (ბ) ქვეჯგუფში.

(ბ) ქვეჯგუფს შეადგენს ორმაგი სუფიქსაციის **ი-R-thm-უ/ენ** სტრუქტურის კონვერსიული ვნებითები. ამგვარი სუფიქსაცია, ძირითადად, მეგრულისათვის არის დამახასიათებელი. მეგრულის ვნებით გვარში ამოსავალი მოქმედებითის დევალვირებული სუფიქსები სრული სახით არის წარმოდგენილი, გარდა *-უფისა, რომლის თანხმონითი კომპონენტი ინტერვოკალურ გარემოში რედუცირებულია. ამ ჯგუფში შემოდის ლაზურის ორმაგი სუფიქსაციის მწირი ფორმებიც როგორც -უ, ისე -ე თემისნიშნიანები.

(17) (II, ბ)

მეგრ. ი-ნწყ-უმ-უნ	გი-(ი)-მინ-ამ-უნ	ი-რჩ-ავ-უნ	ი-ბორ-ებ-უნ	ი-ჭარ-უ-უნ
„იხსნება“	„იყიდება“	„იგება“	„სულელდება“	„იწერება“

ლაზ. ი-გუბ-აფ-უნ	ი-ქთ-აფ-უნ	ი-გნ-აფ-უნ	ი-ჩინ-ობ-ენ	ი-ნც-უმ-ენ
„იხარშება“	„ბრუნდება“	„ისმინება“	„იცნობა“	„იკარგება“

რელატიური პასივები ა- პრეფიქსითაა (ირიბი დამატების კორელატი) წარმოდგენილი: მეგრ. ა-რდ-უ-უნ „ეხრდება“, ლაზ. ა-ხენ-აფ-უნ „ეკეთება“.

(გ) ქვეჯგუფში ვაერთიანებთ -უ- ინფიქსიან ნიმუშებს, რომლებიც შეესაბამება სათანადო კაუზაციური წარმოების რთულფუძიან მოქმედებითებს, შესაბამისად, კონვერსიული ვნებითის ნიშნებთან ერთად, აქ წარმოჩენილია საბაზისო ფუძის ორი დევალვირებული სუფიქსიც.

მსგავსი წარმოება დამახასიათებელია მხოლოდ მეგრულისათვის. ლაზურის ამგვარ ფორმებში, როგორც ზემოთ აღინიშნა, -უ- ინფიქსი რედუცირებულია.

(18) (II, გ)

მეგრ. ი-ბუინ-უ-აფ-უნ	ი-რტ-უ-აფ-უნ	ი-პიპინ-უ-აფ-უნ	ი-გვან-უ-აფ-უნ
„მზეურდება“	„ილტობა“	„ივსება“	„სუქდება“

ზოგადად, ჩვენ მიერ კლასიფიცირებულ კონვერსიულ ვნებითში, პირველი მოდელი დამახასიათებელია ლაზურისათვის, მესამე – მეგრულისათვის, მეორე კი საერთოა ორივესთვის.

მუდმივობის -უ/-ე ელემენტებისა და რეფლექსიურობის ი- პრეფიქსის ფუნქციები სინქრონიულ დონეზე დესემანტიზებულია, ისინი ერთად/კომბინირებულად ემსახურებიან მხოლოდ ვნებითი გვარის ზმნათა მორფომოდელის შექმნას.

მეგრულ-ლაზურის სათანადო მასალის მორფოსინტაქსური ანალიზის შედეგად გამოიკვეთა, რომ მოქმედებითი გვარის, ფაქტობრივად, ყველა ზმნას შესაბამისი კონვერსიული პასივი შეესატყვისება, მათ შორის პირველად აქტივებსაც. ამ უკანასკნელთა სათანადო ვნებითი ამოსავალში პოტენციალის ფორმები უნდა ყოფილიყო, რადგან ისინი აკმაყოფილებენ კონვერსიის აუცილებელ პირობას, მინუს ერთი აქტანტი/სუბიექტი სათანადო ვნებით გვარში. აღსანიშნავია, რომ ი. ყიფშიძე მათ უპირობეს უწოდებდა: „Эти формы обыкновенно употребляются безлично: ми-и-რთ-ე-(н) можно идти...“ (ყიფშიძე 1914:122).

აღნიშნულს ადასტურებს ოდენ პოტენციალის სემანტიკით დღემდე შემორჩენილი ნიმუშები ლაზურში.

(19) POT: ი-სქირ-ენ „გაშრობა შეიძლება“; POT: ი-გზალ-ენ „წასვლა შეიძლება/წაისვლება“

POT: ი-თირ-ენ „თრევა შეიძლება“; POT: ი-ქთირ-ენ „გაცვლა შეიძლება/გაიცვლება“
 აქვე, მოკლედ შევეხებით მოქმედებითი და ვნებითი გვარის ნასახელარ
 ზმნათა -ან/-ონ, -არ/-ორ ელემენტებით გავრცობილ ნიმუშებსაც:

(20 (ა) მეგრ. ADJ: უჩა „შავი“ > ACT: ა-უჩ-არ/ორ-ენ-ს „აშავებს“ >

PASS: ი-უჩ-არ/ორ-ებ-ენ „შავდება“

(ბ) ლაზ. ADJ: უჩა „შავი“ > ACT: ო-უჩ-ან-ეფ/ემ-ს „აშავებს“ >

PASS: ი-უჩ-ან-ენ „შავდება“

(გ) ლაზ. COMP: ჭით-ონ-ი „მოწითალო“ > მეგრ. PASS: ჭით-ონ-დ-ენ „წითლდება“

-ან ელემენტის ნასახელარი ზმნები ძირითადად ლაზურშია გავრცელებული, მეგრულში კი მისი ფონეტიკური -ონ ვარიანტი დასტურდება. მათი ფუნქცია განსხვავებულია იმის მიხედვით, თუ რა არის ამოსავალი ფუძე – არსებითი თუ ზედსართავი სახელი (ახალაია 2017). მოცემული ელემენტები უძველეს ქართულსა და აღმ. საქართველოს მთის დიალექტებში ხარისხის წარმოების ფუნქციით დასტურდება:

(21) (ა) ძვ. ქართული, ოდნობითი ხარისხი: მო-ყვით-ან-ო „მოყვითალო“ (სულხან-საბა)

(ბ) ძვ. ქართული, უფრობითი ხარისხი: უ-კუ-ან-ა (ა. შანიძე)

(გ) ხევსურული დიალექტი, ოდნობითი ხარისხი: წითლ-ონ-ა (ბ. ჯორბენაძე)

(დ) ფშაური დიალექტი: წითლ-ონ-ი (ემპ. მასალა)

(ე) ლაზური, თანაბრობითი ხარისხი: მა-პეჯ-ან-ა (კ. დანელია)

(ვ) ლაზური, ოდნობითი ხარისხი: მჭით-ონ-ი „მოწითალო“, მჯე-ონ-ი „მოძველო“

(ემპ. მას).

ამავე დროს, ტიპოლოგიური თვალსაზრისით, უნდა აღინიშნოს ისიც, რომ ძველი ბერძნული ენის ატიკურ დიალექტში ზედსართავი სახელების ნაწილი შედარებითი ხარისხის საწარმოებლად დაირთავენ **ιαν/ ion** (მამრობითი / მდედრობითი სქესისთვის) და **iov/ion** (საშუალო სქესისთვის) სუფიქსებს:

(22) (ა) καλός „მშვენიერი“ καλλιαν, καλιον „უფრო მშვენიერი“

(ბ) ταχός „სწრაფი“ θάττων, θάττον „უფრო სწრაფი“

(გ) άγαθός „კარგი“ άμειναν, άμεινον „უფრო კარგი“

(დ) όλιγος „მცირე“ έλάττων, έλάττον „უფრო მცირე“

(გიორგობიანი 2017:140).

ჩვენი აზრით, მეგრულ-ლაზურში -ან/-ონ მომდინარეობს თვისება-შედარების გამომხატველი -ოვან სუფიქსისაგან (მდრ: ხავერდ-ოვან-ი), რომელიც თავისი ფუნქციით ახლოს დგას ხარისხის წარმოებასთან. მოცემული -ან/-ონ ელემენტები ხარისხის მაწარმოებელი არქაული ნიშნები უნდა ყოფილიყო (*ოვან >

ოან > ოონ > ონ). აღსანიშნავია, რომ გ. კლიმოვი ქართულ-ზანური ერთიანობის ხანისათვის აღადგენს *მ-ხც-ოან არქეტიპს (კლიმოვი 1964:159).

რაც შეეხება -არ/-ორ ელემენტებს, ვიზიარებთ მ. ჩუხუას თვალსაზრისს და მათაც ხარისხის წარმოებასთან ვაკავშირებთ. ლაზურის ოდნაობითი ხარისხის (მო-/დო-მჭით-ორ-ა „მოწითალო“) სემანტიკა ჩანს მეგრულის გინმ-იჭით-ორ-უ-ან-ს „წაიწითლებს“ ტიპის დერივაციაში (ჩუხუა 2015:72).

მოცემული ფორმანტები სინქრონიულ დონეზე არაპროდუქტიულია ზანურში. მრავალფუნქციური ონ-ი ხარისხის წარმოების ფუნქციით მხოლოდ ლაზურშია შემორჩენილი.

აღნიშნული ელემენტები არ იწვევენ მოქმედებითი და ვნებითი გვარის ფორმათა დესტრუქტურიზაციას. ვნებითი გვარის ნასახელარი ზმნა მეგრულ-ლაზურში (არ იგულისხმება დამოუკიდებელი ვნებითები) ეყრდნობა სათანადო სახელური მოქმედებითი გვარის ფორმას (მდრ: ლაზ. ო-მჭით-ან-ეფ-ს და ი-მჭით-ან-ენ; მეგრ. ა-ჭით-არ-ენ-ს და ი-ჭით-არ-ეფ-უნ „აწითლებს“ და „წითლდება“), შესაბამისად აქ ასახულია ყველა ის ელემენტი, რომლებიც მოქმედებითი გვარისათვის არის ნიშანდობლივი.

საბოლოოდ, შეიძლება ითქვას, რომ მეგრულ-ლაზურ ზმნათა აბსოლუტურ უმრავლესობაში გვარის ფორმა და ფუნქცია სრულ შესაბამისობაშია ერთმანეთთან.

გვარის სისტემისაგან განცალკევებით დგანან მცირე ჯგუფი დეპონენსებისა. მხედველობაში გვაქვს **ი-R-აფ-უნ** სტრუქტურის ნიმუშები (მეგრული – ი-ჭარ-აფ-უნ „იწერება“, ი-გორ-აფ-უნ „იგინება“, ლაზური – ი-მტ-აფ-უნ „გარბის“, ი-ქთ-აფ-უნ „ბრუნდება“, ი-თხვ-აფ-უნ „თხოვდება“), რომლებიც ემთხვევა კაუზაციური წარმოების ვნებითის ფორმებს. (მდრ: ო-შქვ-ან-ს „ასობს“ და ი-შქვ-აფ-უნ „ისობა“, ო-რჩ-ან-ს „აგებს, შლის“ და ი-რჩ-აფ-უნ „იგება, იშლება“).

ქართულის დეპონენსებად კვალიფიცირებულ ნიმუშებს ზანურში (ძირითადად ლაზურში) ხშირად მოქმედებითი გვარის ზმნათა მორფოლოგიური ყალიბი შეესატყვისება.

(23) (ა) ლაზ. მოყ-უფ-ს, მეგრ. მოყ-უნ-ს „მოჰყვება“

„გინძე ნენას კაბლაქ მოყუფს“. (ხალხური სიბრძნე 1994:206)

„გრძელ ენას ჩხუბი მოჰყვება“.

„ლუკაია ამბებს მოყუნს, ხვამანს ღორონთ მარდიანს“. (წოწორია, 2007)

„ლუკაია ამბებს ჰყვება, ლოცავს დმერთ(ს) მადლიანს“.

(ბ) ლაზ. **ჩუმერ-ს** „ელოდება“

„ქომოსთ იოსმან! არხეთექ ჩუმერთ“ (აქსოილუ 2009)

„მოდი ოსმან! ყველანი გელოდებით“.

(გ) ლაზ. **ნ-ა-კაპ-ემ-ს** „ეცემა, მივარდება“ (ასათიანი 2012:109)

„დივიქ ნენა გამონტუ დო ჟურის-თი ნაკაპემტუშქულე მუნთხა დივუ“
(დიუმეზ. 95.5)

„დეემა ენა გამოყო და ორივესთან მიხტომის შემდეგ რაღაც მოხდა“.

(დ) მეგრ. **უ-ლაფ-უ-ან-ს** „ეთამაშება“

უსხუნ, ულაფუანსინი (ქსს 1975:80)

„ურჩევნია, რომ ეთამაშება“.

(ე) მეგრ. **მი-ო-ტყობ-ან-ს** „ეპარება“ (ქაჯაია 2001-2004: 12396)

„ქიმეუტყობაფ მოხუჯურო“ (ქსს 1975:191)

„მიჰპარვია მოხერხებულად“.

4. დასკვნა

მეგრულ-ლაზური სასრული რაოდენობის ზმნურ ფორმათა ლინგვისტური ანალიზის შედეგად გამოიკვეთა, რომ:

– გვარის გრამატიკული კატეგორია ზანურში საერთოქართველურ საფუძველზე დამოუკიდებლად არის ჩამოყალიბებული; მოდიფიცირებულია ყალიბები თვით მეგრულსა და ლაზურს შორისაც კი.

– გვარი მეგრულ-ლაზურში ფუნქციონირებს, როგორც გრამატიკული კატეგორია.

– მეგრულ-ლაზურში შეიძლება გამოიყოს გვარის მხოლოდ ორი ოპოზიციური სახე: მოქმედებითი და ვნებითი.

– ე.წ. მედიოაქტივები კვალიფიცირდება როგორც დინამიკური ზმნები და საერთო მორფოლოგიური სტრუქტურისა და ქვემდებარის კონსტრუქციის მიხედვით ერთიანდება მოქმედებით გვარში.

– მეგრულ-ლაზურში პასივის წარმოება არის რეგულარული და მეთოდურად ჩამოყალიბებული;

– გვარი მეგრულ-ლაზურში არის ზმნურ ფორმათა ძირითადი გრამატიკული (მორფოსინტაქსური) საკლასიფიკაციო ნიშანი.

აბრევიატურა

ACT - Active Voice - მოქმედებითი გვარი	NOM - Nominative Case - სახელობითი ბრუნვა
ATM - Active Voice Thematic Marker - მოქმედებითი გვარის თემის ნიშანი	ERG - Ergative Case - მოთხრობითი ბრუნვა
atm - Active Thematic Marker - მოქმ. გვარის დეველვირებული თემის ნიშანი	DAT - Dative Case - მიცემითი ბრუნვა
PASS - Passive Voice - ვნებითი გვარი	ADJ - Adjective - ზედსართავი სახელი
PTM - Passive Thematic Marker - ვნებითი გვარის თემის ნიშანი	COMP - Comparative - შედარებითი ხარისხი
V - Verbum - ზმნა	DO - Direct Object - პირდაპირი დამატება
R - Radix - ძირი	MSD - Masdar - მასდარი
THM - Thematic Marker - თემის ნიშანი	SG - Singular - მხოლოდობითი რიცხვი
SV - Subjective Version - სათავისო ქცევა	AUX - Auxiliary Verb - დამხმარე ზმნა
S3 - Subject person 3 - III სუბიექტური პირი	RFL - Reflexive - რეფლექსივი
PRS - Presens - აწმყო	ST - State - სტატიკური
AOR - Aorist - წყვეტილი	PRM - Permanent - პერმანენსივი, მუდმივი
	EVID1 - Evidence 1 - თურმეობითი III
	POT - პოტენციალისი
	RES1 - შედეგობითი I [თურმეობითი I]

ძირითადი ლიტერატურა

- ალექსიადი 2014: A. Alexiadou, Active, middle, and passive: the morpho-syntax of Voice, Catalan Journal of Linguistics 13, 2014.
- ალექსიადი, დორონი 2012: A. Alexiadou, E. Doron, The syntactic construction of two nono-active Voices: Passive and Middle, Journal of Linguistics 48: 1-34, 2012.
- არაბული 2001: ა. არაბული, ზმნური და სახელური ფუძეთქმნადობის პრობლემა ქართველურ ენებში, თბ., 2001.
- ასათიანი 2015: რ. ასათიანი, გვარის კატეგორია ქართველურ ენებში: რეინტერპრეტაცია და რეკონსტრუქციის მცდელობა, ენათმეცნიერების საკითხები, თბ., 2015.
- ასათიანი 2018: რ. ასათიანი, ლაზური ზმნის მორფოლოგიური სტრუქტურა, ენათმეცნიერების საკითხები, თბ., 2018.
- აქსოილუ 2009: K. Aksoylu, Laz Kültürü. Tarih, Dil, Gelenek ve Toplumsal Yapı, İstanbul, 2009.
- ახალაია 2021: ნ. ახალაია, გვარის გრამატიკული კატეგორია მეგრულ-ლაზურში, სადისერტაციო ნაშრომი, თბ., 2021.
- ახალაია 2017: ნ. ახალაია, ნასახელარი ზმნები მეგრულსა და ლაზურში, თბ., 2017.
- ბოდერი 1979: W. Boeder, Ergative Syntax in Language Change: the South Caucasian languages, In: Frans Plank (ed.): Ergativity. Towards a theory of grammatical relations, Academic Press, London..., pp. 435-480.
- გამყრელიძე, მაჭავარიანი 1965: თ. გამყრელიძე, გ. მაჭავარიანი, სონანტთა სისტემა და აბლაუტი ქართველურ ენებში, თბ., 1965.

- გიორგობიანი 2017: თ. გიორგობიანი, ბერძნული ენის ისტორიული გრამატიკის საკითხები, თბ., 2017.
- გოგოლაშვილი, არაბული 2016: ახალი ქართული ენა, მე-2 წიგნი, გ. გოგოლაშვილის და ა. არაბულის რედაქციით, თბ., 2016.
- გუდავა, გამყრელიძე 2000: ტ. გუდავა, თ. გამყრელიძე, თანხმოდანთკომპლექსები მეგრულში, კრებ.: თ. გამყრელიძე, რჩეული ქართველოლოგიური შრომები, თბ., 2000.
- დანელია 2006: კ. დანელია, კოლხური ენის გრამატიკული ანალიზი, წიგნში: კოლხური (მეგრულ-ლაზური) ენა, თბ., 2006.
- დანელია 1976: კ. დანელია, ვნებითი გვარის წარმოებისათვის კოლხურში, ძველი ქართული ენის კათედრის შრომები, ტ. 19, თბ., 1976.
- დიქსონი 1979: R. M. W. Dixon, Ergativity, Cambridge Un. Press, Cambridge, 1979.
- ეზუგბაია 2010: ლ. ეზუგბაია, მეგრულ-ლაზურის გრამატიკის საკითხები, თბ., 2010.
- ემბიკი 1997: D. Embic, Voice Systems and the Syntax/morphology Interface, To Appear in H. Harley ed. The Proceedings of the Penn/MIT Workshop on Aspect, Argument Structure, and Events, MITWPL, 1997.
- თანდაშვილი 2017: მ. თანდაშვილი, ზმნის სემანტიკური ანალიზი ქართულში, თბ., 2017.
- თოფურია 1942: ვ. თოფურია, მესამე ტიპის ვნებითის წარმოება ქართულში, საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიის მოამბე, ტ. III, 9, თბილისი, 1942.
- კარტოზია 2005: გ. კარტოზია, ლაზური ენა და მისი ადგილი ქართველურ ენათა სისტემაში, თბ., 2005.
- კარტოზია და სხვ. 2010: გ. კარტოზია, რ. გერსამია, მ. ლომია, თ. ცხადაია, მეგრულის ლინგვისტური ანალიზი, თბ., 2010.
- კლიმოვი 1976: Г. А. Климов, Аномалии эргативности в лазском языке, აღმოსავლური ფილოლოგია, IV, თბ., 1976.
- კლიმოვი 1964: Г. А. Климов, Этимологический словарь картвельских языков, Москва, 1964.
- კუჩერი, გენჩი 2007: S.Kutscher / S. Genç, "Laz positional verbs: semantics and use with inanimate figures." (Special Issue: Ameka, Felix & Steve Levinson (eds.). The Typology and Semantics of Locative Predicates: Posturals, Positionals, and Other Beasts). Linguistics 54 (5/6): 1029-1064.
- კულიკოვი 2011: L. Kulikov, Voice typology, the Oxford handbook of linguistic typology, Oxford, 2011.
- ლომთათიძე 1953: ქ. ლომთათიძე, თბება ტიპის ზმნათა ისტორიისათვის ქართულში, იკე IV, თბ., 1953.
- ლომია, გერსამია 2012: მ. ლომია, რ. გერსამია, ხაზთაშორის მორფემული გლოსირება, თბ., 2012.
- მარანცი 1984: A. Marantz, On the Nature of Grammatical Relations. Cambridge: MIT Press, 1984.
- მარგიანი და სხვ. 2019: ქ. მარგიანი, რ. ქურდაძე, მ. ლომია, ევიდენციალობის კატეგორია ქართველურ ენებში, თბ., 2019.

- მარი 1910:** Н. Я. Март, Грамматика чанского (лазского) языка, СПб., 1910.
- მახარობლიძე 2009:** თ. მახარობლიძე, ლინგვისტური წერილები, თბილისი, 2009.
- მაჭავარიანი 2002:** გ. მაჭავარიანი, ქართველურ ენათა შედარებითი გრამატიკა (ლექციების კურსი), თბ., 2002.
- მაჭავარიანი 1965:** გ. მაჭავარიანი, ზმნის ძირითადი მორფოლოგიური კატეგორიები ქართველურ ენებში (საკანდიდატო დისერტაცია, ელვერსია), თბ., 1965.
- მაჭავარიანი 1958:** გ. მაჭავარიანი, „უნიშნო ვნებით“ ქართველურ ენებში, ქართველურ ენათა სტრუქტურის საკითხები, I, თბ., 1958.
- მელიქიშვილი 2014:** დ. მელიქიშვილი, ქართული ზმნის სისტემური მორფოსინტაქსური ანალიზი, თბ., 2014.
- მელიქიშვილი ი. 2014:** ი. მელიქიშვილი, სემანტიკური მარკირება მორფოლოგიაში და აქტიურობა-ინაქტიურობის კატეგორია ქართველურ ენებში, თბ., 2014.
- მელჩუკი, ხოლოდოვიჩი 1970:** Melchuk I. A., Kholodovich A. A. On the theory of grammar, Moscow, 1970.
- ნოზაძე 2008:** ლ. ნოზაძე, ქართველურ ენათა ისტორიული მორფოლოგიის საკითხები, თბ., 2008.
- ნოზაძე 2000:** ლ. ნოზაძე, ვნებითისა და პოტენციალისის ფორმათა წარმოების ზოგი საკითხი კოლხურში, იკე, XXXIV, თბ., 2000.
- ჟერარდინი 2014:** H. Gerardin, The Antipassive Uses of the Georgian Detransitive Voice, syntax of the world's languages VI, Pavia, 2014.
- როგავა 1953:** გ. როგავა, დრო-კილოთა მეოთხე ჯგუფის ნაკვთები ქართველურ ენებში, იკე, V, თბ., 1953.
- სუხიშვილი 1999:** მ. სუხიშვილი, გარდამავლობა, ერგატიულობა და გვარი ქართულში, ავტორეფერატი, თბ., 1999.
- ტუიტი 2002:** K. Tuite, Deponent verbs in Georgian. In: Wolfram Bublitz, Manfred von Roncador and Heinz Vater (eds), Philologie, Typologie und Sprachstruktur: Festschrift für Winfried Boeder zum 65; gv. 375-38.
- ტუიტი 1998:** K. Tuite, Kartvelian Morphosyntax. Number agreement and morphosyntactic orientation in the South Caucasian languages. München: LINCOM Europa, 1998.
- უთურგაიძე 2001:** თ. უთურგაიძე, მდგომარეობის ზმნები ქართულში, არნ. ჩიქობავას საკითხავები, თბ., 2001.
- ქავთარაძე 1954:** ივ. ქავთარაძე, ზმნის ძირითადი კატეგორიებისათვის ქართულში, თბ., 1954.
- ქირია 2000:** ჭ. ქირია, თემის ნიშანთა წარმომავლობის საკითხი მეგრულში, საენათმეცნიერო ძიებანი, თბ., 2000.
- ქირია და სხვ., 2015:** ჭ. ქირია, ლ. ეზუგბაია, თ. მემიშიში, მ. ჩუხუა, ლაზურ-მეგრული გრამატიკა, I, მორფოლოგია, თბ., 2015.

- ყიფშიძე 1994: И. Кипшидзе, Грамматика мингрельского (иверского) языка, СПб., 1914; დაბეჭდილია კრებულში იოსებ ყიფშიძე, „რჩეული თხზულებები“, თბ., 1994.
- შანიძე 1980: ა. შანიძე, თხზულებანი თორმეტ ტომად, III ტ., თბ., 1980.
- შანიძე 1943: ა. შანიძე, აქტივი და პასივი ერთურთის მიმართ მრავალპირიანი ზმნის ჩვენებით, საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიის მოამბე, ტ. IV, 4, თბ., 1943.
- ჩიქობავა 1981: არნ. ჩიქობავა, ზმნის გარდამავლობისა და გვარის კატეგორიის ისტორიული ურთიერთობისათვის ქართველურ ენებში, იკეწ, VIII, თბ., 1981.
- ჩიქობავა 1968 არნ. ჩიქობავა, ქართული ზმნის უღვლილების საკითხები, იკე, XVI, თბ., 1968.
- ჩიქობავა 1936: არნ. ჩიქობავა, ჭანურის გრამატიკული ანალიზი, თბ., 1936.
- ჩუხუა 2015: მ. ჩუხუა, გვარის კატეგორია მეგრულ-ლაზურში, ლაზურისა და მეგრულის გრამატიკის საკითხები. III. თბ., 2015.
- ჩუხუა 2000-2003: მ. ჩუხუა, ქართველურ ენა-კილოთა შედარებითი ლექსიკონი (დამატებითი მასალები ისტორიულ-ეტიმოლოგიური ლექსიკონისთვის), თბ., 2000-2003.
- ჯორბენაძე 1995: ბ. ჯორბენაძე, ქართველურ ენათა დიალექტოლოგია, თბ., 1995.
- ჯორბენაძე 1975: ბ. ჯორბენაძე, ზმნის გვარის ფორმათა წარმოებისა და ფუნქციის საკითხები ქართულში, თბ., 1975.
- ჰალე, მარანცი 1993: M. Halle, A. Marantz, Distributed morphology and the pieces of inflection: The view from building 20, Cambridge, MA: MIT Press, 1993.
- ჰარისი 1981: ა. ჰარისი, ვნებითი ქართულში, მაცნე, ენისა და ლიტერატურის სერია, 3, თბ., 1981.
- ჰარისი 1985: A. C. Harris, Diachronic Syntax: the Kartvelian case, Syntax and Semantics, 18, Academic Press, New York.1985.
- ჰოლისკი 1981: D. A. Holisky, Aspect and Georgian Medial Verbs, Caravan Books, Delmar-New York, 1981.

ბირითადი წყარო

- ი. ასათიანი, ლაზური ლექსიკონი, თბ., 2012.
- ი. ბუჯაკლიში, კ. უზუნჰასანოღლუ, ი. ალექსივა, დიდი ნენაფუნა, სტამბოლი, 2007.
- ა. თანდილავა, ლაზური ლექსიკონი, თბ., 2013.
- ბ. მარი, ჭანურ-რუსული ლექსიკონი, სანქტ-პეტერბურგი, 1910.
- ო. ქაჯაია, მეგრული ლექსიკონი I-III, თბ., 2001-2004 (ელვერსია, მაინის ფრანკფურტი, 6.10.2005).
- ა. ქობალია, მეგრული ლექსიკონი, თბ., 2010.
- ბ. ქუთელია, ლაზური პარამითეფე, თბ., 1982.
- კ. ჭარაია, მეგრულ-ქართული ლექსიკონი, თბ., 1997.

დიგიტალური რესურსი

<http://armazi.uni-frankfurt.de/framee.htm> (კავკასიური ენები და კულტურები)

<http://www.corpora.co> (ქართული დიალექტური კორპუსი)

<https://www.megrulad.ge/> (მეგრულ-ქართული ლექსიკონი)

ჩვენ მიერ ველზე მოპოვებული ემპირიული მასალა

მეგრული ტექსტები (ჩაწერილია სამეგრელოში 2007-2018 წწ)

ლაზური ტექსტები (ჩაწერილია სარფში – 2011-2018 წწ; თურქეთში – 2012-2015 წწ; აშშ-სა – 2015 წ. და საბერძნეთში – 2018 წ.).

The Grammatical Category of Voice in Megrelian and Laz

Nato Akhalaia

Verbal voice is topical not only from the Kartvelian but also from a general linguistics viewpoint. It is discussed differently in the European and the Georgian linguistic literature. In Georgian, e.g., voice is considered as a lexical-grammatical (A. Shanidze), morphological (A. Chikobava), syntactic-morphological (B. Jorbenadze) or semantical (D. Melikishvili) category. The issue of establishing systems of opposition in the category of voice is also controversial and topical. Such unresolved problems related to verbal voice require a new understanding of the category and approaches that take into account the specifics of the given research language.

In Megrelian-Laz, voice is considered as a grammatical category and according to their morphosyntactic behaviour, two voices are distinguished:

ACTIVE	PASSIVE
(CV) - R - ATM	(CV) - R - PTM
Laz: ERG-ERG-ERG-ERG	NOM-NOM-NOM-NOM
Megr: NOM-ERG-DAT-NOM	NOM-ERG-NOM-NOM
1. R-PTM	1. R-PTM (independent)
a) primary active	a) primary passive
b) relative active	b) adjective passive
2. CV-R- (atm) -ATM	2. CV-R- (atm) - (atm) -PTM (conversive)
a) causative with a simple stem	a) passive-potential
b) causative with a compound stem	b) prefixal passive
3. R-AUX - descriptive active	c) causative passive

The type **R-AUX** as in *avžiluği ikips* ‘does hunting (= hunts)’ is characteristic only of Laz. It is created as an analogy to Turkish formations (*avcılık etmek*).

The present classification is based on a structured database of verb forms created by the author, which comprises up to 10,000 entries. Directly transitive, indirectly transitive, and intransitive forms of active semantics are grouped together in the database (Laz: *o-xvec’-ap-s* ‘begs’, Megr: *u-per-u-an-s* ‘is affectionate to sb/sth’, Zan: *ğarğal-ap-s / ragad-an-s* ‘speaks’):

<i>oxorža-k</i>	<i>kimoli</i>	<i>o-xvec’-ap-s</i>
wife-ERG	husband (NOM)	ACT-beg-ATM-PRS.S3SG
‘The wife begs (her) husband’		

According to their formation, two types of passives can be distinguished in Megrelian-Laz: **independent** and **conversive**.

A passive is independent if it is not derived from an active stem via conversion. However, according to the nature of passive, its formation can also be secondary; in particular, in most forms it is based on nominal stems (cf. Zan *xomu* ‘dried’ > *xomu-u-n* ‘gets dry’, Laz *č’itoni* ‘reddish’ > Megr. *č’iton-d-u-n* ‘gets reddish’). This is why the present author strictly differentiates voice and

transitivity. From the category of voice, she separates reflexives of more archaic formation (e.g. *i-gurgin-u-n* ‘it thunders’, *i-rdgabal-u-n* ‘talks a lot of rubbish’) which often cause confusion.

The typological analysis of Zan verbal forms confirms that, structurally, Megrelian-Laz and Georgian belong to the same type although the formal characteristics of the voice category developed independently in Zan. The patterns can even be different between Megrelian and Laz, but in most cases, content and grammatical form are in complete harmony with each other in Zan. The morphology of Megrelian and Laz is much more regular than that of Svan and Georgian.

Despite the high degree of correspondences, grammatical voice cannot be regarded only as a lexical property of a given verb since the verbal voices do not include all realisable forms in Megrelian-Laz. Voice permits the classification of verbs and their division into two categories only according to grammatical (or morphosyntactical) properties.